
Визнання регіональної культури: Бретань після Французької революції

Фанш ПОСТИК, Донатієн ЛОРАН,
Жан-Франсуа СІМОН, Жан-Ів ВЕЙАР

RÉSUMÉ

Fañsh Postic, Donatien Laurent, Jean-François Simon et de Jean-Yves Veillard. Reconnaissance d'une culture régionale: la Bretagne depuis la Révolution

Apparu à la fin du XVIIIe siècle, l'intérêt des élites pour une culture populaire de tradition orale prend une tournure plus revendicative dans les années 1830, qui culmine en 1839 avec la parution du Barzaz-Breiz de La Villemarqué. La controverse qui entoure l'ouvrage, au milieu des années 1860, aboutit à la définition d'une méthodologie plus rigoureuse de traitement des documents oraux et à une réflexion sur la nature même d'une culture populaire. Puis, néo-druidisme, régionalisme et nationalisme de la première moitié du XXe siècle n'auront qu'une audience limitée. Enfin, on assiste au spectaculaire renouveau des années soixante-dix, qui conduit aujourd'hui à un réel engouement pour une culture désormais reconnue et partagée par un grand nombre, toutes générations confondues.

Mots-clés: Bretagne. Culture régionale. Musées d'ethnographie. Bilinguisme. Pan-celtisme. Bardisme.

SUMMARY

Fansh Postic, Donatien Lauran, Jean-François Simon, Jean-Yves Vejar. The Recognition of the Regional Culture: Brittany after the French Revolution

The elites' interest towards popular culture of oral tradition arose at the end of the 18th century and was increasing till 1830s with a climax in 1839 caused by the emergence of "Barzaz-Breiz" by La Villemarqué. The discussion of this work in the middle of 1860s led to the elaboration of more rigorous methodology for the treatment of oral documents and to reflections on the nature of popular culture. Moreover, in the first half of the 20th century neo-druidism, regionalism and nationalism gained only a limited interest. Finally the spectacular revival of regional culture in the 1970s leads to a real fashion for culture nowadays which is recognized and shared by a great number of people of different generations.

Key words: Brittany. Regional Culture. Ethnographic museums. Bilingualism. Pan-celticism. Bard Movement.

Перш ніж окреслити етапи визнання регіональної культури Бретані*, варто з'ясувати, що власне означає це словосполучення — «регіональна культура», — яке можна зрозуміти як існування певної гомогенної структури. Бретань насправді завжди вирізнялася: правдані єпископства залишили по собі велику культурну та мовну спадщину. Суттєві ознаки належності до бретонської культури відчутні навіть сьогодні на «землях» (*bro* — бретонською мовою), які об'єднують одну або кілька парафій з їхніми звичаями, вбранням, і навіть зі специфічними говірками. Необхідно нарешті згадати про співіснування двох Бретаней та двох мов, що розділяють території Нижньої Бретані (бретонською мовою ця назва звучить як *Breiz Izel*), в західній частині якої розмовляють бретонською (кельтською) мовою, та Верхньої Бретані, або краю галлів, східна частина якої включає міста Ренн та Нант (стародавня столиця герцогства), де в селах розмовляють романською мовою, або «галло». У великі міста як Нижньої, так і Верхньої Бретані в XIX ст. прийшла французька мова, яка стала мовою офіційною.

Ця подвійна романська та кельтська спадщина зробила Бретань місцем зустрічі та обміну між Північною і Південною Європою: обміну, здебільшого економічного, якому сприяла значна «активність» бретонських морських пор-

тів, а відтак і культурного. Траплялося, що з кінця XVII ст. ці процеси гальмувалися континентальною політикою королівства, яке намагалось посилити свій контроль над автономією провінції.

Після Революції сталося погіршення справ краю, як-то: економічних (блокада портів), адміністративних (централізація та припинення існування Бретонської провінції, заміщення її департаментами), лінгвістичних (офранцузування), зросла недовіра центральної влади до колишньої провінції та до її партикуляризмів: після контрреволюції шуанів почали вважати бретонців ненадійними, у будь-який момент здатними на заколот.

У той же час у французьких письменників та мандрівників склалося враження про «варваризацію» Бретані — повсюди самі лише села, які, здавалося б, застигли в минулому і майже не змінилися з часів Античності. Це породило два протилежні типи ставлення до Бретані: до першого типу відносились ті, хто вважав, що тягар традицій та «забобонів», наприклад вживання бретонської мови, гальмує розвиток краю і тому їх треба позбутися; інші ж намагались знайти в народних переказах сліди далекого минулого, передусім кельтського, — вони належали до течії аматорів кельтської культури, що поширювалася в Європі наприкінці XVIII ст., внаслідок чого 1805 року було створено

Кельтську академію. У 1815-1830 роках представники бретонської сільської інтелігенції віддалися цій новій справі сповна — вивчали народну творчість, що була їм близькою, і здійснювали перші записи пісень та казок. Але ці першовідкривачі народної творчості не поширювали свої роботи за межі вузького кола.

1830: бретонський культурний виняток?

У 1830-х роках ситуація змінюється. Все більше освічених бретонців захоплюються минулим Бретані, кількістю літературних творів, історичних праць та збірників, що містять зразки усної народної творчості, значно зростає. Дехто з них, скажімо Еміль Сувестр, котрий у 1833-1834 роках присвятив цим темам ряд публікацій у «Віснику двох світів» (*Revue des Deux Mondes*), відіграли важливу роль в усвідомленні Бретанню та Францією існування специфічної бретонської культури, яка заслуговує на увагу.

«Кельтський» слід в історії та культурі бретонців не тільки змінив ставлення до Бретані, яке на той час було негативним серед багатьох письменників, у тому числі й бретонських, але став також напрямком виведення бретонської культури з тіні французької, заснованої на греко-римській спадщині. Крім того, можна говорити про політичний підтекст у тому сенсі, що така діяльність давала можливість деяким представникам бретонської знаті висловити своє незадоволення новим режимом. Можна констатувати, що в середині 1830-х років спостерігалось справжнє визнання бретонської культури і наявності «боротьби за культурну спадщину», яка викристалізувалася навколо проблеми мови та ролі Бретані в історії Франції та Європи.

Бретонська мова, що у сфері освіти сприймалася як другорядна, часто ставала об'єктом суворих заборон, наприклад у пункті № 21 Регламенту для початкових шкіл округу Лор'єн від 1836 року, сказано: «Учням забороняється розмовляти бретонською, навіть під час перерви, та вживати лайливі слова. Забороняється будь-які бретонські книжки» [Broudic, 1995: 362].

Того ж року мировий суддя міста Брест Ів-Марі-Габріель Лауенан, вивчаючи причини невдачі французької державної освіти в Нижній Бретані, агітує за двомовну освіту, де бретонська мова поступово зайняла б місце французької. Схоже, що його доповідь спровокувала справжні дебати щодо місця бретонської мови в системі освіти, але у 1837 році надійшла недвозначна відповідь префекта департаменту Фіністер: «Ви волієте, Пане, щоб початкова освіта була в наших селах бретонською, і щоб кожна община мала свою бретонську школу. Це волевиявлення, певно, могло реалізуватися, якби бретонці щодня не інтегрувалися все глибше у велику французьку націю. Саме тому, що ми формуємо сьогодні єдину націю, саме тому, що ми маємо єдину конституцію, єдині закони і владу, нам необхідно мати єдину спільну мову. Необхідно уникати всього того, що може уповільнити нашу інтеграцію». Слід зазначити, що пропозиція Лауенана збігалася з пропозицією, розробленою 1831 року тодішнім міністром народної освіти Монталіве, яка після відхилення префектом Фіністера і Кот-дю-

Норда та відставки міністра не отримала подальшого розвитку [Postic, 2002].

Більше ніж питаннями навчання бретонською мовою інтелігенція переймалася питанням статусу цієї мови та її місцем у родині європейських мов. Для Жана-Франсуа Ле Гонідека, реформатора бретонської мови, одного із засновників 1805 року Кельтської академії, мова — це насамперед об'єкт вивчення, а вже потім засіб комунікації. Тут необхідно згадати гарячі суперечки, розпочаті Ле Гонідеком, під час яких у 1840-х роках зіткнулися прибічники «очищення» мови з носіями бретонської розмовної мови, зрозумілої широкому загалу.

Ля Вільмарке та його *Barzaz-Breiz*

«Суперечки» 1830-х років, безумовно, дуже вплинули на Теодора Ерсара де ля Вільмарке. Він народився у 1815 році в Кімперле, після закінчення навчання переїхав до Парижа і в 1835-1838 роках долучився до зборів маленької групи столичних бретонців, лідером якої він став дуже швидко, тим більше, що з 1833 року він під впливом матері почав збирати народні пісні свого рідного Корнуайю, якими він одразу ж захопився.

Ля Вільмарке вбачає в поширенні на теренах Нижньої Бретані сумних народних піснях (*gwerziou*), що відображали історичні події, «носіїв» бретонської історії. Вони і стали у 1839 році основою *Barzaz-Breiz*. «Кожна важлива подія відображається в цих піснях (*gwerz ou zonn*), щоб увічнити пам'ять. Наша історія ще не втратила свій зв'язок з народною піснею...», — писав він у березні 1836 року для журналу «*Echo de la Jeune France*». У статті «Уламок бардизму» поряд із першими піснями, опублікованими Ля Вільмарке, подається і «*La Peste d'Elliant*», яку раніше відмовився друкувати «*Revue de Deux Mondes*» через висловлювання проти Франції, що містяться у таких рядках: «... день, коли Анна Бретонська нам привела короля Франції на коронацію, — це день, відколи вона впустила на свою нещасну вітчизну великі води французької цивілізації, те, що іменується прогресом, знесло греблю — захисницю нашої незалежності...»

Цю тему Ля Вільмарке розкриває знову в Парижі 1837 року, коли на бретонському банкеті, розпорядником якого він був, виконує написаний ним гімн «*Kan-Aouen ar frankiz ou la Liberté bretonne*». Це зібрання було також чудовою можливістю підняти тост за «галльських братів». І справді, щоб відшукати свіжі ідеї, а також знайти опору, яка б могла узаконити їх дії, освічені бретонці зверталися до країни галлів, де культурне та мовне відродження супроводжувалося економічним підйомом. Такий хід справи був прикладом для бретонців. Протягом багатьох років підтримувалися зв'язки між освіченими бретонцями та галлами. Галли приїздили до Бретані з 1820 року, а з 1837 року зв'язки поглиблюються так, що вже у жовтні 1838 року бретонська делегація на чолі з Ля Вільмарке була офіційно запрошена до Абергавенні для участі у великому музичному та літературному святі *Eisteddfod*, яке плавно перейшло в *Gorsedd* — зібрання друдів, під час якого Ля Вільмарке проголосив себе «бардом» [Postic, 2001].

За таких обставин у 1839 році з'явився *Barzaz-Breiz*. Відгуки були схвальними як у Франції, так і за її межами, і праця була перекладена багатьма мовами. Окрилений таким успіхом, Ля Вільмарке 1845 року публікує нове, суттєво доповнене видання. І якщо з моменту виходу у світ першого видання лунали деякі голоси, які ставили під сумнів автентичність зібраних у ньому пісень, — згадували навіть МакФерсона та його *Поезії Оссіана*, — то особливо гострі наукові суперечки почалися після появи у 1867 році повної версії твору. Натомість вивчення рукописних творів переконливо довело, що, всупереч усім твердженням, Ля Вільмарке знав бретонську мову і більшість матеріалів для своєї праці зібрав, вивчаючи джерела народної творчості. Але, у відповідності до тогочасних правил редагування, він вдався до лінгвістичної та історичної «реставрації» матеріалів, перш ніж «представити їх» освіченій громаді, на яку була орієнтована ця збірка [Laurent, 1989].

Якщо джерелом для цієї збірки слугувала народна творчість, то соціальною верствою, для якої збірка призначалася, були представники еліти. Одним із завдань *Barzaz-Breiz* було: вивчаючи пісні, відновити народні традиції, переписати історію Бретані, якою весь час «нехтувала» офіційна історія Франції. Бретонська історія формувалася на кельтській минувшині, завдяки чому вона посіла відповідне місце у європейській культурі.

Спокуса бардизму

Після повернення з подорожі по країні галлів, Ля Вільмарке виявив бажання посприяти становленню братства бретонських бардів на зразок таких же організацій на іншому боці Ла-Маншу. Але *Breuziezh Breiz* («Братство Бретані»), створене у 1843 році, задовольнилося відзначенням поетів дипломами організації, не маючи умов для подальшої активізації своєї діяльності. Тим часом злива злих відгуків ущухла, і Ля Вільмарке відтоді був визнаний літературною та науковою спільнотою як у Франції, так і за кордоном. Він отримує орден «Почесного Легіону» (1846), за рекомендацією Якоба Грімма здобуває звання члена-кореспондента Пруської академії (1851), а також у 1858 році вступає до інституту.

Багато хто з тієї маленької групи кінця 1830-х «Бретонці столиці» зробив кар'єру: один став єпископом в Отані, Шалон-сюр-Саоні та Маконі (Леопольд де Лезелек); другий — заступником директора заводів Сен-Гобена Шоні в Есні та засновником філії в Нью-Йорку (Анрі де Курсі); третій — однією з найвидатніших особистостей у галузі страхування у Франції в XIX ст. Останній, працюючи в Голландній страховій компанії, ініціював створення у Франції низки важливих законів, а також системи страхування життя і морських перевезень (Альфред де Курсі). Ще один — Вінсан Одран де Кердрель — став згодом навіть віце-президентом Сенату. І якщо їх відданість Бретані зміцніла, то інтеграція у «французьке суспільство» послабила максималізм, який відкрито проявлявся в роки їх молодості. Незважаючи на це, у 1859 році «Асоціація бретонців», створена ще 1843 року, багато членів якої вважали себе представниками «Класу археології», була заборонена владою, яка вбачала в ній «розсадник» легітимістів.

Ця заборона стала на перешкоді першій спробі заснування в Бретані запланованого на 1859 рік літературно-музичного фестивалю, на який його організаторів надихнув приклад галльського *Eisteddfod*. Довелося зачекати аж до 1867 року, коли з ініціативи Ля Вільмарке, Шарля де Голля (кельтського дядька генерала) та історика Анрі Мартена відбувся великий кельтський міжнародний конгрес. З різних причин більшість галлів, запрошених на конгрес, не змогла прибути на нього. Крім того, те, що мало б стати першим бретонським *Eisteddfod*, розпочалося з публічної «сварки навколо *Barzaz-Breiz*». Зустріч, запланована на наступний рік, так і не відбулася. Тільки у 1899 році, після смерті Ля Вільмарке, можна було спостерігати справжнє відновлення зв'язків, здійснюване товариством неодруджених.

Ця низка «провалів» стала, без сумніву, «порятунком» для бретонської культури, яка, за уявленням інших регіонів, була узурпована елітою, і курс, взятий цією елітою, призвів до викривлення природи справжньої бретонської культури. У 1865 році Франсуа-Марі Люзель висловив сумніви на адресу *Barzaz-Breiz*, виданого Ля Вільмарке, і докір щодо небажання автора повністю охопити бретонські та кельтські вчення, а також недовіру до дещо застарілого систематичного пошуку. Крім того, Франсуа-Марі Люзель виступав на захист народної літератури від елітарної. Рене-Франсуа Ле Ман, Леопольд-Франсуа Сове та Люзель були ініціаторами «сварки навколо *Barzaz-Breiz*». Вони постійно сперечалися з представниками течії бардів, яка, на їхню думку, була значною перешкодою для серйозних наукових робіт, присвячених бретонській культурі. «*Прийшов час, — писав Ле Ман у серпні 1866 року, — покінчити з цією смішною містифікацією, яка вже стільки років триває під назвою «Breuziezh», мужньо спалити всю цю бардистську мішуру. Жодних угод між минулим та майбутнім; необхідно все стерти і розпочати спочатку. Бретонська мова майже мертва, стародавні рукописи перетворилися на порох, а всілякі шарлатани лише заговорюють нам зуби*» [Le Roux, 1937: 285].

У той же час почалася нова хвиля критики на адресу Ля Вільмарке, яку пізніше архіваріус Фіністера виклав у передмові до Католікону. «Існує межа, через яку уява не може переступити. Грайтеся в бардів, в архібардів, якщо вам так це подобається, але не намагайтеся підгасовувати історію під ваші видумки. Рано чи пізно ваша непорядність розкриється, і всі вас лише зневажатимуть» [Laurent, op. cit.: 23].

1870: час збирати та зберігати надбання народної культури

Одним з найвагоміших наслідків суперечок, що розгорнулися навколо автентичності пісень з *Barzaz-Breiz*, стала розробка методики дослідження та видання матеріалів усної народної творчості. Гастон Парі, Поль Мейер, Анрі д'Арбуа де Жюбенвіль знайшли нові підходи в оцінці літературних та філологічних досліджень. Вони сформулювали нові вимоги до публікації текстів, джерелом яких слугувала усна творчість, а також метод, вперше використаний Люзелем у праці *Gwerziou Breiz-Izel* (1868-1874) та у *Бретонських казках* (1870). Інший бретонець — Поль Себійо заклав основи

французької етнографії. Пісні та казки існували ще до появи усіх цих текстів, але пильна увага до носіїв традицій усної народної творчості з'явилася лише у 1869 році, коли Люзель запросив скептиків зустрітись з Марк'арі Фюлю — співачкою та казкаркою, образ якої Люзель змальовує у своїх роботах.

Бретань, займаючи у Франції перше місце як за кількістю, так і за якістю накопиченого матеріалу, відіграє значну роль у загальному культурному русі Європи та Франції. Ті, кого називають «фольклористами», не переймаються самоідентифікацією: їх, головним чином, цікавлять традиції та «забобони», які вони збирають просто задля документування або як об'єкти для вивчення. Задля уникнення загрози, здавалося б, неминучої втрати народних традицій створюються перші музеї, де зберігаються предмети народної культури.

З 1876 року Ле Ман, працюючи директором археологічного музею міста Кімпер, під патронатом «Археологічного товариства департаменту Фіністер» розпочав роботу над створенням колекції бретонського національного одягу, який би не тільки «милував погляд», але й був об'єктом для «найприскіпливішого вивчення». Таку ініціативу повністю підтримав Ля Вільмарке — президент товариства. Вони разом звернулися до генеральної ради Фіністера з проханням посприяти відкриттю галереї бретонського національного одягу [Postic, 1998]. Ле Ман, котрий помер у 1880 році, не встиг завершити цей проект. Роботу над ним продовжили Альфред Бо та Євген Фулькє. Урочисте відкриття галереї «Весільний одяг Бретані» відбулося у 1884 році — в часи популярного в Європі руху, що привів до створення великої кількості етнографічних музеїв. Свій початок цей рух бере з універсальних експозицій 1867 та 1878 років, серед яких особливо виділялися шведські експозиції, організовані доктором Азеліусом — засновником стокгольмського «Nordiska Museet», головою якого він був до 1878 року [Hubert, 2001].

Жива народна культура?

Галерея бретонського національного одягу в місті Кімпер, а пізніше, у 1913 році, і «Бретонський інтер'єр» у місті Ренн, сприймалися як «археологічні» реконструкції. Вони ще довго проіснували, але не стали рушійною силою, яка б могла вплинути на широкий загал; хоча, можливо, вони мали вплив на свідомість деяких людей. Якщо у супровідній статті до каталогу музею в Кімпері підкреслено, що «жодна інша французька провінція не може представити такого розмаїття вбрання», а промови організаторів проекту насичені словами з національного словника та цитатами з робіт Ля Вільмарке, то можна впевнено говорити про утвердження культурної самобутності регіону, що співіснує з французьким патріотизмом.

Саме в такому дусі, скориставшись з обговорення живої децентралізації, ініційованої імператорським урядом, граф де Шарансі (радник генерала де л'Орна та спеціаліст з баскської мови), Анрі Гедо (директор новоявленого «*Revue celtique*») та Шарль де Голль складають весною 1870 року першу Петицію регіональних мов. Базуючись на ідеї, що французька мова, яка є основою національної єдності, «завжди залишиться живим та правдивим символом» і буде всіляко підтримуватися, вони вимагали для регіональних мов

не статусу «адміністративних або ж політичних», а просто «права мати своє місце під сонцем великої вітчизни», яким би скромним воно не було. Через події 1870 року петиція так і залишилася у стадії доопрацювання. Опублікували її лише у січні 1903 року як відповідь на циркуляр Комб, котрий у вересні 1902 року намагався заборонити проповіді баскською та бретонською мовами (Gaidoz, 1903).

Під час дослідження народознавства, що тривало до Першої світової війни, більшості фольклористів не спадало на думку підтримувати існування автентичної народної культури. Люзель, без сумніву, один з небагатьох, хто був розчарований таким ставленням інтелігенції до спадщини краю, зайнявся журналістикою, сподіваючись «зачепити людей за живе» своїми статтями. На жаль, його спроби назвали невдачі. Лише у 1905 році Лоїз Ер'є створив *Dihunamb* («Прокиньмося») — журнал, що не був позбавлений амбіцій. Він видавався виключно народною мовою та був дуже популярним серед населення.

Регіоналізм та націоналізм: невдала спроба відбудови

З ХХ ст. почався процес самоідентифікації бретонців. Інтелектуали виявили інтерес до мови, літератури, політики. У 1898 році (через 2 роки після створення «Федерації французьких регіоналістів») було засновано «Спілку бретонських регіоналістів» (бретонською — *Kevredigez broadel Breiz*). Її подвійна назва підкреслює значимість мовної проблеми. Необхідно підкреслити вживання прикметника «*broadel*» (національний), який французькою мовою був перекладений як «регіональний». За головування Анатоля Ле Брза «Спілка бретонських регіоналістів» була звинувачена у безініціативності, надмірних зв'язках з католиками та монархістами. На думку громади, «Спілка бретонських регіоналістів» формувала у французькій спільноті хибне уявлення про Бретань як про «*гламурну поштову листівку*». *L'Unvaniezh Arvor* («Братство по зброї») або «Федерація бретонських регіоналістів» засноване у 1911 році. Саме того року перша націоналістична партія Бретані зі сторінок журналу *Breiz Dishual* («Бретань без ланцюгів») висловила бажання нарешті вийти з-під французького впливу.

У період між двома війнами (1918-1939 — прим. перекл.), після кривавих 14-18-х, які залишили відбиток в історії Бретані, молоді активісти бретонського національного руху зовсім не виявляли приязні ані до фольклористів (до лав яких вони відносили Ля Вільмарке!), ані до регіоналістів, яких вони, зокрема, вважали пасеїстами, що захоплювалися минулим Бретані. Маніфест Ропарза Емона та Олів'є Мордреля з нагоди видання у 1925 році журналу *Gwalarn* проголошує: «*Жорсткий і справедливий протест освіченої молоді проти намагань регіоналістів ввести моду на фальшиве селянство, проти мішури, підробок та нісенітниць, проти наївної пропаганди, яка велася до сьогоднішнього дня, вилився в появу нашого власного видання. [...] Вперше бретонський журнал презентуватиме виключно для освічених читачів статті, написані саме для них. Замість дитячих казок та «вимучених» віршків,*

написаних для неуків, можна буде прочитати не менш цікаві та якісні статті, ніж публікації, взяті з будь-якого столичного журналу» [Hénon, Mordrel, 1925].

Основною мішенню Емона та Мордреля став співак Теодор Ботрель, який у 1905 році організував у Понт-Авені перше фольклорне свято — «Fête des Fleurs-d'Ajoncs». Тоді як сільські мешканці відмовлялися від народного вбрання, танців та інших традицій, городяни переймали їх з практичних міркувань, пов'язаних з розвитком туризму. Крім того, з 1900 року зароджується та розвивається рух «неодрудів», метою якого було поглинути рух регіоналістів та дещо відкоригувати курс бретонської культури, вписавши її в «панкельтську» перспективу. Шарль де Гольє активно популяризував цей рух на початку 1860-х років [Le Stum, 1998].

На місце публікацій XIX ст., які, головним чином, мали релігійний характер або містили записи усної народної творчості, автори журналу *Gwalarn* пророкували прихід літератури високого ґатунку, написаної бретонською мовою. Тоді як народ Бретані відмовлявся від своєї мови, активісти національного руху ставали її носіями. У той же час рух *Seiz Breur* («Семеро Братів»), створений у 1923 році сімома молодими артистами, здійснив демарш, відмовившись від регіональної архітектури, предметів загального вжитку, бретонських меблів... Виступом проти бретонщини та солодкавості регіонального мистецтва, обмеженого стереотипами, вони приєдналися до національного мистецтва та висловили бажання бути «вкрай модерновими». Рене-Ів Крестон був натхненником руху під час другого етапу його діяльності та головною рушійною силою у процесі створення бретонського павільйону для Міжнародної виставки Мистецтв та Технічних досягнень у сучасному житті, що проходила у Парижі 1937 року. Щоб змінити уявлення про Бретань як про бідний край з обмеженими можливостями і показати її як регіон з різноманітними видами діяльності та великим потенціалом, що динамічно розвивається, Рене-Ів Крестон задумав зверстати фотографії та блоки текстів і розмістити їх у залі «Технічні досягнення та види діяльності бретонців». На це його надихнув метод, розроблений Ксанті Шавінські й використаний ним у Vauhaus [Le Couedic, Veillard, 2000].

Регіоналізм своїми яскравими заходами (на яких не вагаючись співала Марк'арі Фюлю — головна інформаторка Люзеля) охоплював аудиторію, більшу ніж орієнтований виключно на еліту *Gwalarn* або популярний у вузьких колах *Seiz Breur*, але ефект цей не виходив за межі провінційної традиційної народної культури, якою ні регіоналісти, ні націоналісти насправді не переймалися. Необхідно зауважити, що така живучість усної народної творчості змусила кураторів нового музею народних Мистецтв та Традицій організувати експериментальну «фольклорну музичну радіопередачу», яка виходила на півдні округу Морбіган та в департаменті Фіністер у 1939 році, поки її трансляцію не перервала війна.

Друга світова війна: майбутні труднощі

Під час симпозіуму в Бресті у жовтні 2001 року виникли дискусії щодо поведінки деяких активістів національного руху та освічених бретонців під час Другої Світової війни

[Vougeard, 2002]. Очевидно, що цей факт свідчить про поразку як регіоналістів, так і націоналістів. Під час визволення ситуація, що склалася, була малосприятливою для бретонського руху, однак існували більш-менш придатні умови для бретонської культури та мови, що виявлялися у свободі висловлювання.

Кампанія, що була розгорнута галльськими засобами масової інформації наприкінці 1944 року (та тривала протягом 1945 і 1946 років до розпочатого у місті Ренн бретонським письменником Ропарзом Емоном судового процесу), серйозно занепокоїла деяких впливових місцевих політичних діячів і змусила їх (виходячи з прагматичних міркувань) не тільки виступити проти зменшення часу, виділеного для радіопрограм про регіональну культуру, але й вимагати від Парижа випуску радіопередач бретонською мовою, аргументуючи це тим, що «гарне висвітлення регіональної культури стане найкращою відповіддю на постійні закиди сепаратистів» [Calvez, 2000].

У цьому ж контексті розпочалася підготовка до створення «музею Бретані», чому сприяла зустріч Рене-Іва Крестона та Жоржа-Анрі Рів'єра. Отримавши у 1939 році диплом Інституту антропології та етнології, Р. Крестон бере участь у етнографічних дослідженнях, ініційованих національним Паризьким музеєм антропології у містечку Шантьє. У листі, адресованому членам *Unvaniez ar Seiz Breur*, написаному у 1940 році, а згодом у більш розгорнутому зверненні до «Музеїв Бретані» та «Організації бретонської етнології» (на першому конгресі у Кельтському інституті міста Нант у 1942 році), він запропонував всеосяжний аналіз бретонської етнології та далекоглядний проект реструктуризації бретонських музеїв. Навколо центрального музею бретонської етнології та антропології, якому він дав назву «Музей бретонського народу», він передбачав створення мережі з семи місцевих музеїв — по одному на регіон — та «музеїв просто неба».

У рамках подій післявоєнного періоду факт підтримки Дирекцією музеїв Франції пропозиції про створення музею Бретані та кельтських країв у липні 1946 року був приголовшуючим. У жовтні того ж року Ж. Рів'єр, працюючи над проектом музею археологічних надбань Бретані, включає до проекту відділ компаративістики давніх кельтських цивілізацій та їх сучасного стану. Якщо аргументацією для критики цього проекту слугувала думка, що центральне керівництво не знається на місцевих реаліях, то стає зрозумілим, — йдеться про повернення підсвідомого страху, що на такий компаративістський підхід до кельтських країв не звернуть увагу по інший бік Ла-Маншу, і він перетвориться на щось подібне до дискурсів «загублених бретонців», які знайшли свій притулок у країні галлів або Ірландії [Chevalier, 2001].

Реалізація проекту 1946 року починається лише з кінця 50-х років. Відкриття першого залу, присвяченого Бретані часів XIX століття, підтверджує «глибоке бачення автора» — більшість експозицій були побудовані за принципом «те, що не драгує»: велика вітрина, в якій різноманітне вбрання виставлене за географічними та тематичними ознаками. Відділ компаративістики відкрився тільки через двадцять п'ять років, що нарешті знаменувало завершення створення музею. Музейне планування, визначне право голосу в

якому мав Ж. Рів'єр, привело до відкриття у 1958 році нових залів у музеї міста Кімпе та до створення у 1968 році першого у Франції «екомузею» на острові Уссан.

Охороняти, зберігати і популяризувати

Протягом 50-х років бретонський культурний рух зміцнився завдяки спільній роботі видатних особистостей, об'єднаних у лавах «Комітету з освіти та зв'язків між зацікавленими бретонцями», який докладав особливих зусиль для створення позитивного враження про Бретань та піклувався про розвиток її економіки й сільського господарства.

Різноманітні складові комітету (світська d'Ar Falz — «Серп», католицька *Bleun Brug* — «Квітка вересу», музична *Bodadeg ar Sonerion* — «Зібрання дзвонарів») організовують зустрічі або бали, в яких беруть участь цікаві особистості (наприклад: письменник П'єр-Жак Еліа, музикант Джеф Ле Пенван, Рене-Ів Крестон, археолог П'єр Ролан Жіо, етнолог Жан-Мішель Гілше...). Підтримуючи стосунки зі світом науки (особливо з Паризьким музеєм антропології, на публічному відкритті якого, після реконструкції у 1951 році, було «запропоновано» відвідувачам велику виставку «Бретань. Народне мистецтво. Регіональна етнографія»), вони акцентують увагу на народній культурі. Так, наукові дослідження народного одягу, проведені Рене-Івом Крестоном, та дослідження народного танцю Жана-Мішеля Гілше виявили цікаві особливості та багатство духовної спадщини краю. Жан-Мішель Гілше брав участь у літніх зборах *Bleun Brug* та *d'Ar Falz*. Також він підтримував дружні стосунки з Лоїзом Ропаром, котрий у 1954 році організував конкурс *Kan ha diskan* («Спів та дискант»), що став нагодою виявити талановитих співаків. 1957 року відновилося свято *фесту ноз* («свято ночі» — розвага, яка відбувалася піс-

ля важкого робочого дня). У містах, починаючи з шістдесятих років, це свято втратило свої позиції під натиском «балу бретонців», який значно краще задовольняв нові смаки бретонської молоді. Отож, на сьогодні можна говорити, що фестуноз перетворився на бретонську спадщину [Postic, 1998].

Усі ці заходи дозволяють представникам молодого покоління ближче познайомитися зі старовиною та глибше пізнати народні звичаї. В наш час, коли музика відіграє важливу роль, коли культурний рух збагачується не тільки завдяки активності бретонських асоціацій в Парижі та в інших великих містах, з'явився новий і дуже важливий елемент, якого не було в період між двома війнами. Люди шукають своє автентичне коріння: співаки Катрін Гюер, сестри Гоадек, брати Морван, мадам Бертран, а також етнолог Жан-Мішель Гілше, доктор Трікуар, Лоїз Ропар, Клодін Мазеа, Донатьєн Лоран... Вони ведуть записи з кінця п'ятдесятих і всі їх надбання можна почути на дисках, що продукуються національними видавцями, такими, як *Ducretet-Thompson* та *Vogue* або регіональними фірмами звукозапису, наприклад *Mouez Breiz*, що розташована в місті Кімпер.

Важка праця дослідників та популяризаторів у 50-60-х роках сприяла швидкому руху відродження, який на сьогоднішній день став досить потужним: варто сказати про вражаючі тиражі видань (книжок і дисків) та преси, про популярність музикантів та співаків (Алан Стівелл, Янн-Фанш Кеменер, Ерік Маршан, Денез Пріжан, Анні Ебрель та інші), про організацію різноманітних фестивалів (у містах Кімпе, Ренн або кельтський фестиваль у Лор'єні, на який щороку з'їжджається до 400 000 осіб...). Також треба згадати численні товариства, головною метою яких є збереження культурної спадщини краю в усіх її проявах. Все це стало можливим тому, що носіями регіональної культури на сьогодні є не тільки представники еліти, але й простий люд.

Примітки

* Ця стаття є синтезом двох виступів на днях науки в Ексі: «Між народом та елітою. Виникнення регіональної культури в Бретані» Фанша Постіка та «Регіональний музей, регіональна

культура та ідентичність: бретонське явище, старожитності та складність оцінювання» Жана-Іва Вейара.

Література

Broudic F. La pratique du breton de l'Ancien Régime à nos jours. Rennes, 1995.

Bougeard Ch. Bretagne et identités régionales pendant la Seconde Guerre mondiale. — Brest, 2002.

Calvez R. La radio en langue bretonne. Roparz Hémon et Pierre-Jakez Hélias : deux rêves de la Bretagne. — Rennes, 2000.

Chevalier E. Le musée de Bretagne. Un musée face à son histoire. — Rennes, 2001.

Gaidoz H, comte de Charencey, de *Gaulle Ch.* Pétition pour les langues provinciales au corps législatif de 1870. — Paris, 1903.

Hémon R, Mordrel O. Premier et dernier manifeste de Gwalarn en langue française. — 1925.

Hubert F. Musées d'ethnographie et conscience nationale en Bretagne, Bretagne 2100 // Identité et Avenir. — Rennes, 2001.

Laurent D. Aux sources du Barzaz-Breiz. La Mémoire d'un peuple, Douarnenez, Le Chasse-Marée/ArMen. — 1989.

Le Couedic D., Veillard J.-Y. [sous la dir. de] // Ar Seiz Breur 1923 — 1947. La création bretonne entre tradition et modernité. Rennes, Terre de Brume/musée de Bretagne. — 2000.

Le Roux P. Lettres de R.-F. Le Men à F.-M. Luzel // Annales de Bretagne. — 1937 — XLIV. — P. 279 — 292.

Le Stum P. Le néo-druidisme en Bretagne.

Origine, naissance, développement. 1890 — 1914. — Rennes, 1998.

Postic F. Aux origines de la Société archéologique et du Musée départemental breton // Bulletin de la Société archéologique du Finistère, CXXVI. — 1997. — P. 305 — 337.

— Aux origines du fest-noz // ArMen. — 1998. — N° 93. — P. 12 — 23.

— Premiers échanges interceltiques. Le voyage de La Villemarqué au Pays de Galles // ArMen. — 2001. — N° 125. — P. 34 — 43.

— Proposition pour un enseignement bilingue en 1836 // Bulletin de la Société archéologique du Finistère, CXXX. — 2002. — P. 437 — 466.